

”[K]aikki tuo suunnaton määrä
kadonnutta”:
Aikamatkalla arkistossa

—

Katri Kivilaakso

Kirjailijoiden yksityistä elämänpiiriä valottavat henkilöarkistoa-
aineistot, kuten kirjeet, päiväkirjat ja muistiinpanot, avaavat
— kurkistusikkunan myös heidän koteihinsa. Julkisesta tilasta
yksityiseen sukelletaan esimerkiksi Helvi Hämäläisen (1907–
1998) päiväkirjoissa, joissa hän kertoo Finlandia-palkinnon
jakotilaisuudesta ja illallisesta sen jälkeen. Kun Hämäläisen vanhoilla päivillään
julkaisema runokokoelma *Sukupolveni unta* (1988) palkittiin Finlandialla, kir-
jailija palasi vuosikymmenien hiljaiselon jälkeen kirjallisuuden näyttämölle ja
julkisuuteen.

Finlandia-palkinnon jakotilaisuudessa oli ihmisiä enemmän kuin Hämäläi-
nen olisi osannut etukäteen kuvitella – valokuvaajien muurin yli oli mahdoton
nähdä, vaikka kirjailija istui korokkeella – ja sitä seuranneella illallisellakin
vielä iso seurue. Päiväkirjaansa Hämäläinen kuvaa illan kulkua tuoreeltaan jäl-
keenpäin, yksityisesti mutta tilaisuutta käsitteleviä jo ilmestyneitä lehtijuttuja
kommentoiden:

Keskustelu oli kohtalaista ja juomana oli Veuve Clicquot. Kylmä, ihana, otin
kaksi lasillista, joka sekkin kerrottiin lehdessä.

Ja sitten lähdettiin kotiin. Valokuvaajat saattoivat ovelle asti – oven
takana oli kukkapaketteja, tulivat sisälle asti – ei mitään, tyhjä koti. No –
sehän on luonnollista. Kuka täällä olisikaan ollut. (Hämäläinen 15.1.1988; ks.
Ahola 2023a, 115–119.)

Kotona Hämäläistä odotti vain päiväkirja, yksi kaikkiaan 266 vihkosta. Myö-
hemmin vihot tallennettiin huolellisesti laaditulla testamenttimääräyksellä
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon, jossa ne olivat kirjailijan kuole-
man jälkeen hänen toiveestaan vielä 25 vuotta suljettuina.

Suvi Ratisen tietokirjasta *Omat huoneet. Missä naiset kirjoittivat vuosisata sitten*
(Tammi, 2021) saa kuvan siitä, millaisissa kodeissa 1800-luvun loppuvuosina
syntyneet naiskirjailijat aikanaan elivät ja kirjoittivat ja millaisia ajatuksia
heillä kodista ja erityisesti työhuoneistaan oli. Ratisen tietokirja kuvaa koteja,
jotka eivät ole enää olemassa. Sen lähdeaineistot – julkaistut elämäkerrat ja
muistelmat sekä kirjeet, päiväkirjat ja valokuvat (Rätinen 2021, 9, 26) – avaavat
kuitenkin ovia näihin jo kadonneisiin koteihin. Aineistoissa säilyvät paitsi jäljet
fyysisistä puitteista myös ennen kaikkea kodin piirissä koetuista tunteista ja
muistiin merkityistä ajatuksista.

Helvi Hämäläisen päiväkirjat, jotka avautuivat lukijoille tammikuun 18.
päivänä viime vuonna, vievät kulissien taakse, kirjailijan arkeen, kotiin ja yksi-
tyisiin ajatuksiin, joita hän vuosikymmenien ajan dokumentoi poikkeuksellisen
ahkerasti. Hämäläisen luona hänen viimeisinä vuosikymmeninään käyneet toi-
mittajat ja haastattelijat hyvin todennäköisesti löytävät päiväkirjoista kirjailijan
merkinnät vierailustaan.

Arkistoaineistoissa säilyvät paitsi jäljet fyysisistä puitteista myös ennen kaikkea kodin piirissä koetuista tunteista ja muistiin merkityistä ajatuksista.

Hämäläinen kirjoitti myös erillisiä muistelmatekstejä, mutta erityisen säännöllisesti päiväkirjaa, kuten Suvi Ahola (2023, 83) viime vuonna ilmestyneessä kirjassaan *Mitä Helvi Hämäläinen todella sanoi?* toteaa. Hämäläinen alkoi täyttää päiväkirjojaan erityisen tiiviisti samoihin aikoihin kun vaikenä kirjailijana:

Hämäläinen kirjoitti muihinkin muistivihkoihin kuin varsinaiseen päiväkirjaan. Sitä Hämäläinen täytti kuitenkin vuosina 1965–1998 melkein joka päivä, useimmiten monen sivun verran. Hän käy läpi maailman ja Suomen tärkeimmät tapahtumat ja omien päiviensä kulun: hän kertoo mitä teki ja missä kävi, kuka soitti ja millainen sää oli. Monesti hän vertaa päiväkirjaa lemmikkikoiraan tai kanarialintuun: samalla tavalla se todisti kirjoittajansa olemassaolosta ja lohdutti, kun muuta kumppania ei ollut.

Sen raportointi, mitä kirjailijan ympärillä tapahtuu, aktivoi koko ajan myös omaa muistamista, ja niinpä Hämäläinen palaa päiväkirjoissa uutisten, vuotuisjuhlien ja kauppareissujen välissä milloin lapsuuteen, milloin suhteeseen Olavi Paavolaisen kanssa, matkoihin ja uniin ja ikäviin kokemuksiin kustantamosta. (Ahola 2023a, 83.)

Hämäläinen jätti jälkeen paitsi päiväkirjansa myös pinoittain käsikirjoituksia, kirjeitä ja valokuvia. Arkistossa määrä on yli 13 hyllymetriä, mikä on järjestetty-näkin paljon. Järjestämättömänä sellainen määrä arkistoaineistoa vie valtavasti tilaa. Kirjailijan koti Espoon Tapiolassa oli pieni kaksio, ja siellä aineistoa oli kaikkialla: kaapeissa, sängyn alla, kylpyhuoneessa ja kellarissa. Lisäksi oli laaja kirjasto, joka sekin tuotiin ensin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon.

Hämäläisen aineistoista syntyy jonkinlainen aikakone: arkistoon siirretyt kirjailijan paperit ja valokuvat säilyttävät yhteyden tämän kotiin ja kirjoitus-tilanteeseen. Kirjailijoiden yksityisissäkin kirjoituksissa esiintyy toisinaan ajatus myöhemmän lukijan mahdollisuudesta (esim. Hyttinen 2010, 19–20; Kivilaakso 2010, 137), mikä tuottaa tunnetta rinnakkaisista aikatasoista. Julkai-semattomissa yksityisissä teksteissä myös tekstilaji vaihtuu huomaamatta, kun

ihminen toisaalta kirjaa ajatuksiaan ja menneitä vaihteitaan jo yleisöä ajatellen, toisaalta kuvaa kirjoittamishetken tunteita tai tilannetta, jossa kirjoittaa.

Lajinvaihtelu tulee esiin erityisen selvästi Hämmäläisen ystävän, Elina Vaaran (1903–1980) 1970-luvun lopulla kirjoittamissa seitsemässätoista muistivihossa. Merkinnät alkavat elämäkerrallisena muisteluna ja muistelmaluonnoksina, mutta sisältävät kirjoittamistilannetta kommentoivia päiväkirjanomaisia katkelmia ja kääntyvät välillä monta vihkoa täyttäväksi kirjemuotoisiksi, jo vuosikymmeniä aiemmin edesmenneitä ystäviä tavoitteleviksi kirjoituksiksi. Vaara oli elämänsä viimeisinä vuosina ottanut tehtäväkseen Tulenkantajista kirjoittamisen ja saanut työhön pienen apurahankin, mutta urakka tuntui hänestä vaikealta ja jäi lopulta kesken (ks. Kivilaakso 2010). Vaaran yhtä aikaa menneisyyteen kurkottava ja sitä refleктоiva, toisaalta kirjoittamishetkeen ja sen arkisiin yksityiskohtiin palaava teksti luo useita aikatasoja.

Vaaran arkistomateriaalin monet aikatasot puskevat elävinä lukijan oman nykyhetken rinnalle, ja lukukokemus on hiukan pyörryttävä ja koukuttava. Olen lukenut Vaaran tekstejä tuntikaupalla, ja samanlaisella intensiteetillä kahlaa Hämmäläisen vielä paljon laajempaa päiväkirja-aineistoa Ahola, joka käy arkistossa usean kuukauden ajan. (Ahola 2023b). Tapaamme toisinaan tiistai-iltaisin arkistosalissa minun päivystysvuorollani. Viimeistään Suvin tehdessä lähtöä päivän päätteeksi kysyn, mitä Helville tänään kuuluu, ja Suvi kertoo jotain siitä, mitä on juuri viimeksi lukenut. Kerran Ahola mainitsee Elina Vaaran soittaneen kirjailijakollegalleen.

Mietin kahta yksin elänyttä kirjailijaa kodeissaan kirjoittamassa ja välillä mahdollisesti soittelemassa toisilleen. Muistan Vaaran arkistosta ajalta hiukan ennen muistelmavihkoja Hämmäläisen lähettämän kortin, jossa viitataan myös naisten keskinäiseen puhelinkeskusteluun ja jossa Hämmäläinen jo kannustaa Vaaraa tämän muistelutyössä:

2/4 1975

Rakas ystävä,

tulin iloiseksi minäkin – sain 300 mk – enhän niinkään paljon odottanut ja siksipä iloni on suuri.

Älä ota tätä ristiksi hartioillesi (niin kuin puhelimessa sanoit), että minäkin uskon juuri sinun kykenevän parhaiten kertomaan Tulenkantajista. Sinähän elit itse läpi nuoruuden, tuon kauniin ja rohkean ja epäsovinnaisen ajan.

Ja \olit/ Kauneus ja runo itse ja rakkaus – muistan Ollilan maalauksen, jonka muistat. Siinä on [epäselvä] ja kultaa

Tällä hetkellä on maailma kuin ruma, likainen riepu. Mutta tämän takana on kevät. Paljon iloa sinulle ja menestystä!

Helvi

Vaaran vihkojen päiväkirjamaiset merkinnät ovat satunnaisia ja lyhyitä; niissä ei kerrota puhelinkeskusteluista, vaikka sisäinen paini hankalaksi osoittautuvan muistelutehtävän kanssa piiritty esiin.

Alan miettiä, olisiko Hämäläinen sattumalta tallentanut Vaaran muistelmavihkojen ajalta jonkin keskustelun ja haen esiin hänen päiväkirjansa 1970-luvun loppuvuosilta. Niitä on muutaman vuoden ajalta kymmeniä. Harmi kyllä, arkistosta ei tunnu koskaan löytävän juuri sitä, mitä sieltä etsii. Parissa tunnissa löydän Hämäläisen päiväkirjavihkoista merkintöjä puhelinkeskusteluista vaikka kenen muun kanssa, mutta en mainintaa Elina Vaarasta. Vaaran arkistossa säilynyt kortti on ainoa aineisto, jossa Hämäläinen kommentoi ystävänsä muistelutaakkaa. Juuri kortin lähettämisen edeltä puuttuu päiväkirja ajalta 23.1.–2.4.1975. (Ks. myös Kivilaakso 2023.)

Seuraava vihko, jonka ensimmäinen merkintä on kirjoitettu 3.4.1975, palaa koteihin. Hämäläinen suree hiljattain edesmennyttä ystävänsä Sven Grönvalia (1908–1975) ja päätty muistelemaan paitsi jo keskuudestamme poistuneita ihmisiä myös heidän kotejaan:

Ja kun ajattelen täysin kadonneita koteja [--] ja kaikki nuo, jotka ovat jo kadonneet nuo ihmisten rakentamat esineiden yhteydet, heidän kotinsa – kaikki tuo suunnaton määrä kadonnutta ahdistaa mieltäni.

Mikä onkaan tarkoitus, mikä totuus – emmehän voi olla vain omituisen pilkan kohteina täällä.

Hämäläisen päiväkirjojen lueskelu on hidasta, sillä hänen käsialaansa joutuu välillä tutkimaan moneen kertaan sitä ymmärtääkseen, ja lisäksi jään vähän väliä lukemaan muuten kiinnostavia kohtia. Hämäläisellä on taipumus pohtia ja kommentoida ajan kulkua, ja mietin, missä suhteessa tämä piirre on vimmaiseen arkistoaineiston kokoamiseen. Päiväkirjoissaan kirjailija palaa usein aiempiin vuosikymmeniin, esimerkiksi 1930-luvulle, vuosiin Paavolaisen kanssa ja sota-aikaan – ja välillä päiväkirjoissa matkataan kauas tulevaisuuteen. 9.2.1978 Hämäläinen kuvaa, kuinka on edellisenä päivänä juhlinut pienen pojanpoikansa kanssa Jules Vernen 150-vuotisjuhliä. Hämäläinen on kirjoittanut muistiin keskustelun, jonka käy lapsen kanssa Vernen 200-vuotisjuhlista. Lapsi kysyy, voisiko mummo olla silloin vielä – sittenkin – hengissä, 120-vuotiaana. Tuskinpa, toteaa Hämäläinen ja kirjoittaa päiväkirjaansa myöhemmin: ”No, ehkä voi jokin pieni osa rakkauteni muistosta viipyä hänessä. Silloin on vuosi 2028.” Samalta sivulta Hämäläinen on jatkanut päiväkirjaa yöllä herättyään ”n.s. tuskaneroosiin” ja palaa taas ajatuksissaan 1930-luvun lopulle. Päiväkirjat, jotka hän huolellisesti tallentaa luettavaksi, palaavat toistuvasti menneeseen mutta lähettävät myös usein toiveen ja ajatuksensa tulevaisuuteen.

Aineistot vievät aikamatkalle, jolta laskeudutaan nykyisyyteen niin kuin toisista maailmoista tullaan; ajatuksissa, arkiston tukevia ovenpieliä hapuillen. Aikamatkalle tempaavat yksityiskohdat: äänitteissä ylimääräiset äänet kuten

tupakan sytyttäminen, kodin seinän takana koliseva hissi tai avoimen ikkunan alta huristavat autot. Teksteissä arjen kuvaus, pienet yksityiskohdat, joista vuosikymmeniä sitten elettyä arkea pystyy hetkittäin seuraamaan yllättävän tarkasti mutta kuitenkin sattumanvaraisesti – vain sen osalta, mikä on tallentunut.

Päiväkirjoihin tallentuneet yksityiset tilat avautuvat vasta kadottuaan, kirjoittajan kuoleman jälkeen, käyttörajoitusten päätyttyä, kun merkinnät saavat lukijansa. Kun Hämäläinen palaa Finlandia-palkintotilaisuudesta kotiinsa, hän kirjoittaa päiväkirjaansa: kuka täällä olisikaan ollut. Nämäkin sanat hän kuitenkin suuntaa jo meille, päiväkirjan tulevalle yleisölle. Ehkä jossain mielessä me kaikki olimme siellä odottamassa.

Lähteet

Ahola, Suvi 2023a. *Mitä Helvi Hämäläinen todella sanoi?* Helsinki: WSOY.

Ahola, Suvi 2023b. Helvi Hämäläinen näki ufon, ja minä olen ensimmäinen, joka sai tietää siitä. *Helsingin Sanomat* 30.3.2023. [<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009484692.html>] (11.1.2024).

Hyttinen, Elsi 2010. Elvira Willmanin elämä ja teokset. Teoksessa *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Toim. Elsi Hyttinen & Katri Kivilaakso. Helsinki: SKS, 19–37.

Kivilaakso, Katri 2010. "Pitäisikö vielä kirjoittaakin se, mikä on verisesti eletty?" Elina Vaaran julkaisemattomat muistelmat. Teoksessa *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Toim. Elsi Hyttinen & Katri Kivilaakso. Helsinki: SKS, 133–158.

Kivilaakso, Katri 2023. Helvi Hämäläisen päiväkirjat avautuivat – miten kävin odotusten. *Vähäisiä lisiä* 21.4.2023. [<http://neba.finlit.fi/blogi/helvi-hamalaisen-paivakirjat-avautuivat-miten-kavin-odotusten/>] (11.1.2024).

Ratinen, Suvi 2021. *Omat huoneet. Missä naiset kirjoittivat vuosisata sitten*. Helsinki: Tammi.